NOTE FILOLOGICE: TEMNEIN KAI KAIEIN

DE

C. SĂNDULESCU

« A tăia şi a arde, a cauteriza », τέμνειν καὶ καίειν, este o expresie care se leagă probabil de străvechi procedee curative populare, oglindite ulterior în textele hipocratice, dar care se întîlneşte şi în unele opere pur literare, greceşti, depăşind astfel sfera de interes medical şi oferind suficiente şi importante date spre a justifica o scurtă analiză.

Τέμνειν καὶ καίειν posedă cu precădere o semnificaţie terapeutică-chirurgicală. În scopul orientării prealabile, vom cita trei locuri din colecţia hipocratică unde întîlnim perechea de verbe menţionată, în legătură cu diverse experienţe curative.

Astfel, în scrierea Περὶ ἀρθρῶν, 40 (Littré, IV, 175) este vorba, de pildă, despre indicaţia ambelor procedee terapeutice, incizia şi cauterizarea, în cazul unui abces al urechii:

Ἢ δὲ μὴ πέρην καίηται, τάμνειν χρὴ τὸ μετέωρον μὴ πάνυ σμικρὴν τομήν. « Dacă nu se cauterizează dintr-o parte într-alta, trebuie să se incizeze, nu prea mult, la punctul de sus ».

Într-o altă scriere, Περὶ νούσων, I, 6 şi 10 (Littré, VI, 314 şi 418) aflăm o apreciere critică a dublului procedeu terapeutic de tăiere şi ardere, τέμνειν καὶ καίειν şi anume se incriminează atît utilizarea exagerată, cît şi cea prea cruţătoare a acestor metode. Este prin urmare nepotrivit:

. . . καὶ τάμνοντα ἢ καίοντα ἐλλείπειν ἢ τοῦ βάθεος ἢ τοῦ μήκεος· ἢ καίειν τε καὶ τάμνειν ἃ οὐ χρή, « ... incizînd sau cauterizînd, să se neglijeze fie în profunzime, fie în lungime; sau să se cauterizeze şi incizeze ceea ce nu trebuie ».

În aceste recomandări aforistice întîlnim un exemplu de aplicare a concepţiei măsurii, τὸ μέτρον, ἡ μετριότης, de importanţă primordială în practica medicală, ca şi în alte domenii ale culturii şi activităţii omeneşti.

Şi un citat din Aforisme VI, 27 (Littré, IV 571):

Ὁκόσοι ἔμπυοι ἢ ὑδροπικοὶ τέμνονται ἢ καίονται, ἐκρύεντος τοῦ πύου ἢ τοῦ ὕδατος ἀθρόου, πάντως ἀπόλλυνται. « Bolnavii de empiem sau cei de hidropizie se prăpădesc cu totul, dacă puroiul sau apa sînt evacuate deodată ».

Despre concepţia hipocratică prezentă în acest pasaj, referitoare la atitudinea abstenţionistă în folosul bolnavului — *primum non nocere* — nu este necesar să vorbim.

StCl, IX, 1967, p. 219—222, Bucureşti

https://biblioteca-digitala.ro

Vom analiza acum cîteva locuri caracteristice din literatura greacă, unde formula dublă « a inciza şi a cauteriza » este folosită în diverse circumstanţe şi anume ne vom ocupa mai întîi de un text deosebit de interesant, cu conţinut medico-filozofic. Este vorba de un fragment al lui Heraclit (Diels [5] 58):

. . . καὶ ἀγαθὸν καὶ κακόν (scil. ἕν ἐστιν). οἱ γοῦν ἰατροί, -φησὶν ὁ Ἡ., — τέμνοντες, καίοντες, πάντας βασανίζοντες κακῶς τοὺς ἀρρωστοῦντας, ἐπαιτέονται μηδὲν ἄξιοι μισθὸν λαμβάνειν παρὰ τῶν ἀρρωστοῦντων, ταὐτὰ ἐργαζόμενοι, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς νόσους. « ... şi bine şi rău sînt una. Totuşi medicii cînd taie, ard şi chinuiesc în tot felul pe bolnavi, mai cer încă şi plată de la dînşii, pe cînd ei nu au meritat să primească nimic, căci ei fac acelaşi lucru (ca şi bolile) ».

S-ar părea la prima lectură că acest text posedă un caracter predominant medical, fiind aici vorba de simpla părere că medicii chinuind în fel şi chip bolnavii — ceea ce se obţine prin însăşi boala — nu sînt îndreptăţiţi să primească răsplată bănească. În realitate expresia τέμνειν — καίειν joacă în acest text un rol secundar, fiind folosită doar ca mijloc comparativ pentru afirmarea uneia din concepţiile fundamentale ale filozofiei heraclitice, anume ideea contrariilor. Această concepţie nu iese net la iveală decît dacă considerăm într-un mod critic, deosebit cuprinsul fr. 58. Altminteri gîndirea răscolitoare a efesianului se estompează sub presiunea ideii banale că medicii nu merită onorariul, pentru că fac rău bolnavilor.

Cîteva modificări propuse de filologi sînt necesare, pentru a reda fragmentului sensul originar heraclitic. Mai întîi, Bywater şi apoi Gomperz adoptă lecţiunea ἐπαιτῶνται în loc de ἐπαιτέονται (Diels), ceea ce schimbă sensul fragmentului în « a aduce o imputaţie, a reproşa », în loc de « a cere, a pretinde » (onorariu, μισθὸν, Diels) [1]. Zeller consideră necesară eliminarea finalului τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς νόσους, ca o parafrază vădită a lui Hipolit, păstrătorul fragmentului. În sfîrşit, tot Zeller — şi acesta ni se pare faptul capital pentru restabilirea sensului heraclitic al fragmentului — a propus să se pună în legătură strînsă începutul fragmentului . . . ἀγαθὸν καὶ κακόν (= ἕν ἐστιν) cu sfîrşitul ταὐτὰ ἐργαζόμενοι, cu alte cuvinte sintagmele « bine şi rău (sînt una) » şi « fac acelaşi lucru » să fie coroborate în contextul fragmentului 58. Interpretarea capătă astfel următorul sens: binele şi răul sînt identice, deoarece cînd medicul taie şi arde produce suferinţă, adică *rău;* simultan acţiunea lui reprezintă totuşi un *bine*, pentru că vindecă bolnavul. Bine şi rău sînt deci acelaşi lucru, aşa cum la Heraclit muritor şi nemuritor de pildă (fr. 62), zi şi noapte (fr. 67) sau început şi sfîrşit (fr. 103) sînt fapte identice. Înţelesul autentic al fragmentului 58 se cuvine şi aici detaşat cu grijă şi nu fără motiv cei vechi au acordat filozofului « veşnicei treceri » calificativul de « întunecat ».

Perechea de cuvinte τέμνειν — καίειν este folosită şi de Eschil ca mijloc de argumentare. În *Agam.*, 848—850 incizia şi cauterizarea sînt considerate leac salvator, φάρμακον παιώνιον pentru înlăturarea flagelului bolii, πῆμ' ἀποστρέψαι νόσου, dar trebuie să adăugăm că Agamemnon se referă aici la relele sociale pe care el, asemeni medicului, le va tăia şi le va arde din rădăcină.

Mult timp după Eschil, Plutarh va considera pe romanul Cato tot ca pe un chirurg al rănilor obşteşti: « Cerea poporului, ca, dacă este înţelept să nu aleagă

---

[1] ἐπαιτέω, « demander encore, redemander »; mediu: « demander pour soi »; ἐπαιτιάομαι « se plaindre de... », « accuser qqn de qqe ch. » (Bailly). Cf. Zeller. *Die Phil. d. Griechen*, I, 1[6], 1920, p. 803—804, nota 3.

https://biblioteca-digitala.ro

medicul cel mai plăcut ci pe cel mai neînduplecat, μὴ τὸν ἥδιστον, ἀλλὰ τὸν σφοδρότατον τῶν ἰατρῶν. Spunea că un astfel de medic este el cu Valerius Flaccus, căci numai împreună cu el socotește că va putea să taie și să ardă desfrîul și moliciunea, τὴν τρυφὴν καὶ τὴν μαλακείαν » *(M. Porcius Cato*, XVI. Trad. Barbu).

Se știe că opera lui Platon abundă în referințe medicale; și vom constata cu anumit interes că concepțiile aflate în scrierile hipocratice citate se regăsesc la filozoful ideilor; între altele expresia τέμνειν — καίειν este utilizată în dialogul *Gorgias*, 480c în legătură cu activitatea retorică pe care trebuie să o desfășoare cei care au comis fapte rele. În acest caz, retorica nu este de nici un folos — argumentează Socrate — οὐ χρήσιμος οὐδὲν ἡ ῥητορική. Mai bine este să te prezinți în fața judecătorului și să te acuzi tu însuți κατηγορεῖν δεῖν μάλιστα μὲν ἑαυτοῦ, așa cum te înfățișezi înaintea medicului pentru ca boala nedreptății τὸ ἀδίκημα să nu devină cronică: ...ἀλλὰ παρέχειν μύσαντα καὶ ἀνδρείως ὥσπερ τέμνειν καὶ καίειν ἰατρῷ, τὸ ἀγαθὸν καὶ καλὸν διώκοντα, μὴ ὑπολογιζόμενον τὸ ἀλγεινόν « ... ci să te prezinți (la judecată) cu ochii închiși și cu curaj, ca în fața medicului care taie și arde, urmărind binele și frumosul fără a ține seama de durere ».

Medicul taie și arde, chinuiește — cum spune Heraclit — numai spre binele celui bolnav; uneori succesul însuși, adică vindecarea bolnavului se obține prin calitatea medicului de a fi neînduplecat, de a nu ține seama de suferința bolnavului. Binele este un rău și răul este un bine; conceptul heraclitic al identității străbate în mod firesc argumentația filozofului. Intervenția terapeutică trebuie să fie pe măsura necesității, incizia și cauterizarea trebuie executată în conformitate cu regulile științei — aceasta este cerința pe care am întîlnit-o în pasajul citat la început din Περὶ νούσων și pe care o regăsim în dialogul platonic *Cratylos*, 387 a b: « Incizia și cauterizarea trebuie să fie corecte κατὰ τὴν φύσιν, spre a obține rezultate bune. Dacă nu se va tăia corect, cădem în greșeală și nu realizăm nimic, ἐὰν δὲ παρὰ φύσιν, ἐξαμαρτησόμεθα τε καὶ οὐδὲν πράξομεν ».

Medicul folosește aceste mijloace algogene, tăierea și arderea, numai spre binele celui suferind, aceasta este încheierea pe care o aflăm încă o dată la Xenofon. Autorul nostru pare să se fi aflat într-o situație deosebit de grea în calitatea lui de comandant al grecilor care se retrăgeau în condițiile cunoscute. Poziția sa devenise foarte dificilă, cînd a trebuit la un moment dat să răspundă pentru pedepsele aplicate unora dintre subordonați. Atunci Xenofon devine orator *pro domo*, apărîndu-se în modul următor: « Judecata mea este simplă: dacă am pedepsit pe cineva spre binele lui, ἐπ' ἀγαθῷ, eu cred că trebuie să fiu supus pedepsei pe care o au părinții de la copii și profesorii de la elevi; medicii de asemeni ard și taie spre binele bolnavilor, καὶ γὰρ οἱ ἰατροὶ κάουσι καὶ τέμνουσιν ἐπ' ἀγαθῷ » (*Anab.*, V, 8, 18).

Pedeapsa aplicată ostașilor sau elevilor reprezintă prin urmare un bine, după cum suferința, durerea provocată de medic τὸ ἀλγεινόν *(Gorgias)* este de asemeni un bine. Acest adevăr aparent paradoxal a fost — după cum vedem — utilizat ca argument comparativ în diverse situații consemnate de autorii greci. Τέμνειν καὶ καίειν nu reprezintă deci o simplă formulă medicală, tehnică, ci comportă o accepție mai largă cu implicații în literatura filozofică greacă. Aceste implicații depășesc în cîteva texte semnificația unui instrument pur comparativ, menționată de noi cu prilejul scurtei analize a fragmentului heraclitic 58 Diels, unde se găsește atît de pregnant expusă fundamentala teorie a contrariilor. A tăia și a cauteriza, într-un cuvînt a trata, a executa o intervenție chirurgicală — ca să folosim un termen actual —

https://biblioteca-digitala.ro

reprezintă un rău necesar, un fapt bivalent în esența căruia coexistă binele și răul, în cel mai autentic sens al concepției filozofului veșnicei treceri.

În sfîrșit, dubletul de verbe, τέμνειν καὶ καίειν este utilizat și în sens concret, ceea ce ar echivala în limba română cu expresia « prin foc și sabie », cum este cazul în relatările despre lupte, invazii etc. De exemplu, la Xenofon, *Hell.*, IV, 2, 15 τέμνοντες καὶ κάοντες τὴν χώραν, are înțelesul material pe care la Titus Livius îl posedă expresia *ferro ignique uastare*. Acțiunea distructivă legată de război fiind un fenomen mai extins, expresia se găsește în mod firesc și în alte limbi: « durch Feuer und Schwert », « with fire and sword », « tüzzel vassal » etc. Din domeniul limbajului medical formula τέμνειν — καίειν a trecut lesne în acela al vorbirii generale, ca multe alte expresii ale vocabularului grec. Este un fenomen de interferență culturală, care denotă vechea difuziune firească a ideilor.

NOTES PHILOLOGIQUES: TEMNEIN KAI KAIEIN

RÉSUMÉ

Dans les textes littéraires classiques, comme partout d'ailleurs, il y a des mots et surtout des expressions, qui en dépit de leur aspect apparemment anodin possèdent un sens plus profond, avec des nuances assez complexes, fait qui explique leur persistance et parfois leur prestige même. *Habent sua fata ... uocabula!* C'est le cas de l'expression grecque τέμνειν καὶ καίειν qui, loin d'avoir un intérêt purement médical (comme il arrivait probablement à son origine), est passée dans le domaine subtil de la philosophie, pour ne plus rappeler celui de la littérature grecque même, par exemple les historiens.

La présence de cette expression dans le fr. 58 d'Héraclite n'a pas l'importance exclusive d'un simple instrument stylistique, mais sert évidemment à souligner avec plus de fermeté l'essence même d'une des principales thèses de la pensée de l'Ephésien: la conception des contraires; cette interprétation devient possible si l'on adopte une lecture du texte, qui diffère de celle de Diels.

Quelques autres lieux où se trouve l'expression τέμνειν — καίειν sont brièvement analysés du même point de vue de leur structure intime, psychologique.

https://biblioteca-digitala.ro